

100

Zvēr. adv. palīgs

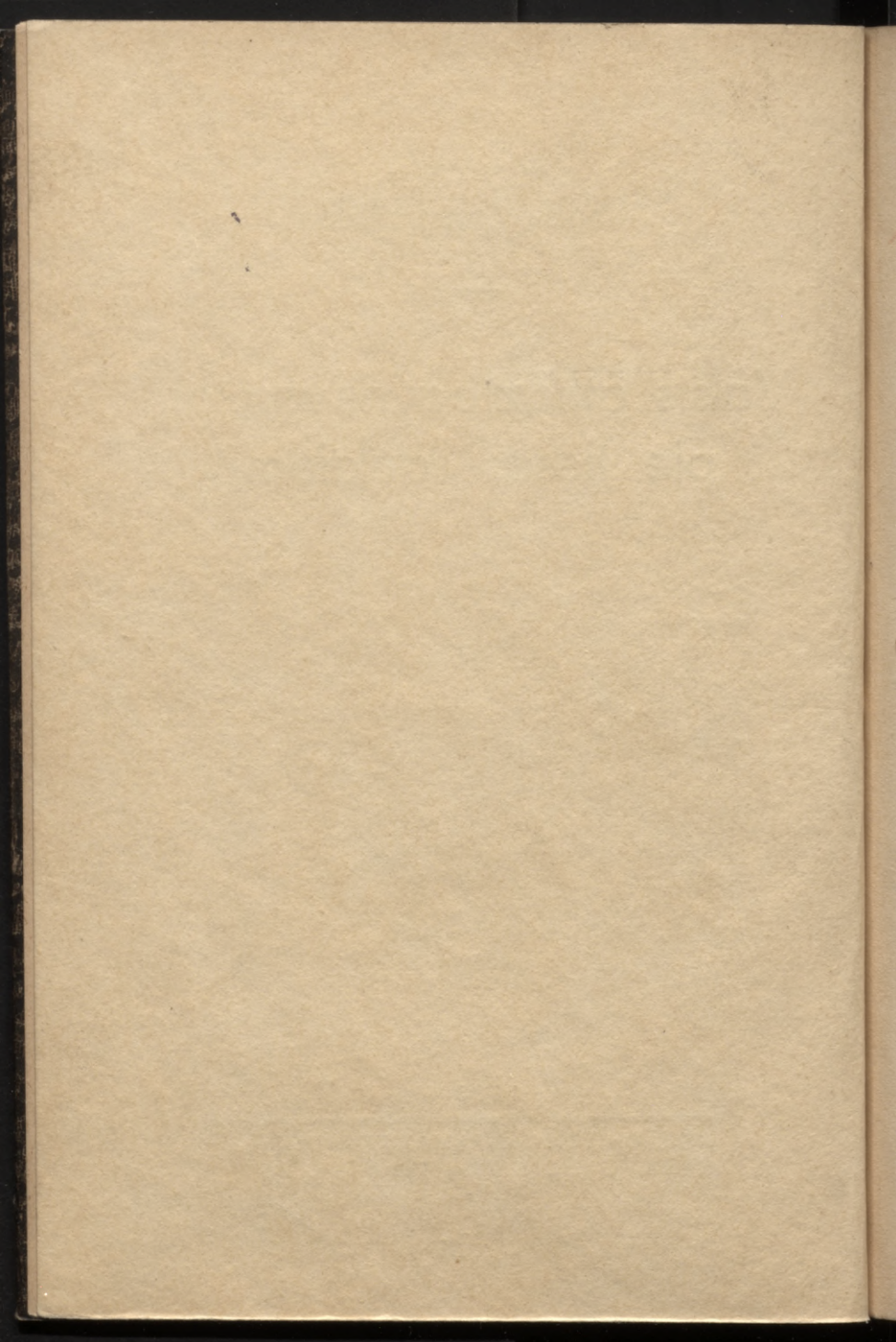
Latv. Nod.

Alfreds Langenfelds

Valsts atbildība nevainīgi
pie tiesas sauktiem

1938

APGĀDNICĪBA »GRĀMATU DRAUGS«
RĪGĀ, GRĒCINIEKU IELĀ NR. 25

Vnc

Zvēr. adv. palīgs

Latv. Mēd.

Alfreds Langenfelds

34

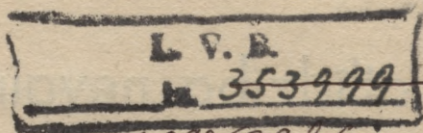
750

m/f —

Valsts atbildība nevainīgi
pie tiesas sauktiem

1938

APGĀDNIĒCĪBA »GRĀMATU DRAUGS«
RĪGĀ, GRĒCINIEKU IELĀ NR. 25

0309059926

Cena Ls 0.10

Iespiests 1938. g. „Grāmatu Draugs” spiestuvē
Rīgā, Grēcinieku ielā 25

Atlīdzība nevainīgi pie tiesas sauktiem, par cik to izsauc privat- vai amatpersonu vainojama darbība vai bezdarbība, nav jauna parādība, kā zināms, no principiālās puses tā vairs strīdus neizsauc. Materiāls, kā likumdošanā, tā literatūrā šeit ir plašs. Šinī apskatā mēs pievērsīsimies samērā jaunai (sevišķi likumdošanās) parādībai: atlīdzībai nevainīgi pie tiesas sauktiem tajos gadījumos, kad valsts darbība kriminālās justīcijas laukā ir formāli likumīga. Šādā sakarībā, vispirms, jānoskaidro nepareiza tiesas sprieduma cēloņi, tad reakcija, cik tā attiecas uz valsts atlīdzību — vēsturiskā perspektīvē, jautājuma teorētiskā nostādņē u. t. t.

Citi, sīkāki paskaidrojumi attiecībā uz vielas izlikumu doti attiecīgās nodaļās.

Nepareiza tiesas sprieduma cēloņi.

I. Katrs radies jautājums tiesai jāatrisina ātri, sakarā ar ko iespējama neapzinīga maldīšanās. Tāpat var nepelnīti akcentēties zināmu apstākļu sakrīšana. Mēs neatkārtosim šeit neskaitāmos piemērus un dažādos pamatus tiesas neapzinīgai maldībai, bet atzīmēsim sakarā ar tiem radušos slēdzienus:

- 1) Zvērināto vienbalsīgs spriedums neizslēdz kļūdas iespējamību;
- 2) ka apsūdzētā nenopratināšana var sagādāt pēdējam mīlzīgu ļaunumu;
- 3) nevar akli uzticēties ziņotājiem;
- 4) tiesas par daudz apkāutas darbiem;
- 5) ne katrs ārsts derīgs tiesas ekspertīzei;

- 6) ārsti nedrīkst dot katēgoriskus slēdzienus, jo no viņu puses kļūdas bijušas visai bieži;
- 7) netieši pierādījumi — ļoti bīstams materiāls;
- 8) unus testis — nullus testis.

Apstākļu sakrišanu, kas rada pierādījumu rindas gandrīz tatalo nenovēršamību, rāda S. Vitunskis ir:

- 1) subjektīvs iemesls izdarīt nodarījumu (atraidīts bīldinājums);
- 2) izteikti draudi;
- 3) iespējamā laika ziņā;
- 4) apsūdzētā izskats, pēc antropoloģiskās skolas, ļoti šaubīgs: zema piere, glūn u. tml.
- 5) vietējie nevar iedomāties citu, kas to būtu varējis darīt.

II. Tiesu organu darbība nolikta zināmās formālās robežās. Šeit galvenais, protams, ir kriminālprocesa uzbūves principi. Šo principu svarīgumam raksturīgi Mirabo vārdi, teikti gan atliecībā tikai uz vienu atklātības principu: „Dodiet man kādu tiesnesi gribat, partejisku, kukuļuņēmēju, pat manu ienaidnieku, kaut tikai viņš tiesu spriestu publiski.“ Ne šeit vieta aplūkot visu, kas teikts par atsevišķu procesa principu derīgumu vai nederīgumu taisna sprieduma nolūkiem. Kā vienu starp citiem var minēt krievu kriminālista Pozņiševa (Elementarnij učebnik russkavo ugotovnavo processa, Moskva, 1913. g. 136. lp.) objektīvai tiesnešu darbībai paredzētos noteikumus, kas izstrādājušies vēsturiskā attīstībā:

- a) personīgās īpašības („personas, kuŗas pēc savām īpašībām spējīgas apzinīgi un neitrāli izpildīt tiesneša grūtos uzdevumus“);
- b) amatu piešķiršanas kārtība;
- c) tiesneša sevišķais dienesta stāvoklis.

III. Materiāls, no kuŗa rodas tiesneša spriedums, sastāv no veselas rindas liecību un ziņojumu, kuŗus pieņem uzticoties tiem avotiem, no kuŗiem tie nāk (Širjajev,

op. cit. 667. lp.). „Izvestie mēģinājumi skaidri pierādījuši, saka Šterns (Psicholoģija sviģeķeļskovo pakazaņija), ka

- 1) zināma kļūdišanās pakāpe ir normāla vidējās atmiņas pazīme;
- 2) atmiņas nekļūdība nav likums, bet izņēmums;
- 3) eksistē normāla psiholoģiska kļūdība, kuŗu vajag ņemt vērā pie liecinieku liecību novērtēšanas.“

Līdzīgi P. Lejiņš (Liecinieku liecības no psiholoģiskā viedokļa, T. M. V. 1922./23. g.) nāk pie slēdziena, ka liecinieku izteicieni var būt ne tikai apzinīgi nepareizi, bet arī pilnīgi nepareizi tādēļ, ka cilvēks ar savu redzi vai dzirdi nav pietiekoši skaidri, ar sagatavotu uzmanību uzņēmis zināmu notikumu.

Kā zināms, pēc objektīvo faktu noskaidrošanas, tiesa lemj pēc savas „iekšējas pārliecības“. Pēdējo izsmeloši apkata Slučevskis (op. cit. 379.—380. lp.): „Iekšējā pārliecība rodas no tiem objektīviem pamatiem, kuŗi modina tiesnesī subjektīvo pārliecību par tiem reāliem faktiem, kuŗi izmeklēti ar kriminālprocesa rīcībā esošiem līdzekļiem“. Turpat tālāk Slučevskis runā par iekšējo pārliecību plašāk: „Pateicoties tiesas spriedumam ar viņam piemītošo cilvēcīgo nepilnību, nākas apmierināties ar lielāku vai mazāku varbūtību. Šinī apstākļī meklējama izšķirība starp tiesas un zinātnisku izmeklēšanu. Tā tad iekšējā pārliecība nav nekas cits, kā tā vārbūtības pakāpe, kuŗā parasti pierādāmo faktu mēdz uzskatīt par patiesu. Krimināltiesiskā varbūtība atšķīras no krimināltiesiskās patiesības, tā tad ne pēc sava satura, bet tikai pēc pierādījuma stipruma pakāpes; citiem vārdiem, krimināltiesiskā patiesība nav nekas cits, kā varbūtības pakāpe, kādu dod tiesā pievestie pierādījumi. Šīs varbūtības pakāpe var novest tiesnešus pie tās pārliecības, ka izmeklējamās lietas fakts patiesi ir noticis“.

Šī apskata vispārējā novērtējumā jānāk pie slēdziena, ka pie tagadējā kriminālprocesa zinātniski-techniskā stāvokļa tiesas sprieduma objektivitāte ir tikai aptuvena — „nekas cits kā iespējamība, kas tuvojas patiesībai ve-

selas rindas iespējamību uzkrāšanās ceļā (Širjajev, op. cit. 667. lp.).

Ja stāvoklis tāds, tad var vai nu nevainīgas pie tiesas saukšanas sekas, kā materiālos un veselības zaudējumus, dažādos subjektīvi izjustos ciešanu pārdzīvojumus u. tml. mēģināt kompensēt ar valsts atbildības institūta palīdzību, vai atstāt nelaimīgos viņu pašu ziņā. Tas, protams, ir ieskata un reāla spēka jautājums.

Mēs šeit sekojošās daļās mēģināsim šīs cīņas visumā apgaismot.

Institūta vēsture

Kā zināms, lai rastos jauna ideja, vajadzīgi labvēlīgi nosacījumi iepriekš eksitējušos apstākļos un zināms laiks, lai iegūtu pilnīgu loģisku nobeigtību. Mūsu aplūkojamam institūtam šie apstākļi rodas samērā vēlu, bet principiālie strīdi pastāv vēl tagad, neskatoties uz praktisko atrisinājumu daudzās valstīs.

Tautas tiesa senā Grieķijā, judices jurati Romā līdz 14. g. s. priekš Kristus, un tāpat franko-ģermanu labāko ļaužu tiesās valda apsūdzības princips. Strīdu izšķir tikai pēc tiem pierādījumiem, kurus sagādā prasītājs-apsūdzētājs un atbildētājs-apsūdzētais. Kriminālprocess ne ar ko neatšķiras no civilprocesa. Dominējošā privātā iniciatīve, protams, nevar ierosināt sabiedrības resp. valsts atbildību. Grieķu-romiešu procesa pierādījumiem — aizturēšanai uz vietas, personīgai atzīšanai un liecinieku liecībai — leges barbarorum epoha pievieno pirmā vietā izbīdīto šķīstīšanas zvērestu, atvietojojot to veselā gadījumu rindā ar ordālījām, t. i. uguns, ūdens un dzelzs pārbaudi. Feodālā sistēmā tos aizēno tiesas divkauja, gūstot sevišķu izplatību 11. un 12. g. s. un gandrīz pilnīgi nobīdot liecinieku liecības. Ja tiesas taisnības rašana atkarājas no pārdabīgas varas, tad ne cilvēkam par tās darbiem atbildēt.

Baznīcas iespaidā zūd ordālījas, un pierādījumi koncentrējas liecībās. Pirmā un galvenā — šeit paša apsū-

dzētā atzīšanās, kuras iegūšanai visi ceļi labi. Apsūdzētā stāvoklim, piemēra dēļ, raksturīgs Hessenas 1664. g. process (J. Kantorovič, Sredņevkovije processi o veġmach — atreferējums ž. M. I. 1896 g. Nr. 5. 317./318. lp.). Lidheimas sādžā 5 sievietes apvainotas nesen miruša bērna izrakšanā no kapa un tā izlietāšanā burvju smēres pagatavošanai. Spīdzināšanā atzinušās pierakstāmā noziegumā. Viena upurā vīrs panāk kapa atrakšanu un atrod zārku ar neaizskārtu bērnu. Apsūdzētās tomēr notiesā un sadedzina, jo pēc tiesnešu domām, personīgā atzīšanās svarīgāka nekā „šķietamā acīmredzamība“. Pie šādiem apstākļiem nevar būt runa ne par sprieduma nepareizību, ne par atlīdzību. Publiskais princips uzsūcis privāto, apsūdzētais pārvērties izmeklēšanas objektā, un šī parādība liekas ilgu laiku pilnīgi dabīga. Tomēr viduslaiku plūdumā notiek Eiropas sabiedrības garīgā augšana, un arī tiesībās rodas brīvāka doma (V. Sinaiskis, Civiltiesības, Rīgā, 1935. g. I d. 4. lp.). Kā reakcija rodas formālo pierādījumu tiesa un tiesnešu darbības mēchanizācija. Formāla tiesa — formāla taisnība nevar ilgi apmierināt, un nāk jauns laiks, kur zinātnes apgaismotais kriminālprocess mēģina sevī ietvert visus līdzekļus materiālās taisnības rašanai.

Jau līdz ar vardarbīgā un „netīrā“ inkvizīcijas procesa gadījuma un nepilnīgu nosodišanu 17. g. s. Puttendorfa un Tomaziusa darbos, pirmais savā darbā „De jure natural et gentium“ (1672. g.) izsaka valsts atlīdzības domu nevainīgi cietušiem: aizturēšana izmeklēšanā nav sods, tāpēc attaisnotam pilsonim jādabū par to atlīdzība. (Apvainojoša sprieduma gadījumā — aizturēšanas laiks ieskaitāms soda laikā). Par praktiskiem panākumiem nevar būt runa, jo pat teorētiski šī doma nerod atbalsu, un pie tās atgriežas tikai 18. g. simtenī, kad jau personas un viņas tiesību, un sakarā ar to procesa pārkārtošanas jautājums radis drošāku un plašāku vilņojumu. Speciāli atlīdzības jautājumā nevainīgi cietušiem atzīmējami jau sasniegtie praktiskie panākumi, pie kuriem nevar nepieminēt Voltēra nopelnus sakarā ar 1761. g. J. Ca-

las'a procesu. Pēdējo apvaino sava dēla nogalināšanā un piespriež nāves sodu. Apsūdzības pamatā ir pieņēmums, ka C., dedzīgs katolis, redzēdams dēla tieksmes uz protestantismu un vēlēšanos mainīt ticību, atradis par labāku to nonāvēt, nekā pielaist šādu soli. Lietas apstākļi pietiekoši skaidri norāda parasto pašnāvību, bet Tulūzas tiesnešu naids protestantismam diktē netaisnu spriedumu. Voltērs panāk pilnīgu rehabilitāciju un tas, ka konvents tikai 1794. gadā nozīmē C. ģimenei materiālu pabalstu, raksturo šīs cīņas smagumu.

Jautājuma teorētiskā iztirzājumā vispirms jāatzīmē mākslas akadēmijas šalonā pie Marnas 1781. g. izsludinātā konkursā par tēmu: kādi pēc dabisko tiesību principiem labākie un reizē ar to sabiedrību mazāk apgrūtināšie līdzekļi atlīdzībai pilsoņiem, kas saukti no prokuratūras pie tiesas un atzīti par nevainīgiem — izvīrītie uzskati. Šeit aplūkoti jau morāliskās un materiālās atlīdzības jautājumi. Tā morālisko atlīdzību Pastoret vēlas kā svētku dienu, kurā notiktu apsūdzētā atdzimšana sabiedrības uzskatos. Šo svētku dienu reālās gleznās ietver Philipp de la Madeleine: ietērt attaisnoto svētku drēbēs, pār tām baltu lentu ar medaļu, kurā vienā pusē uzraksts „Atzīta nevainība“, otrā lauru zari un attaisnošanas datums, un šādā izskatā vadāt to ratos pa pilsētu. Bez tam arī pēc šiem svētkiem piešķirt dažādas priekšrocības kā pašam attaisnotam, tā pēcnācējiem. Ja šādā sakarībā atzīmēto pirmo rindu baznīcā varētu uzskatīt kā nemateriālu, tad pirmo rindu skatu spēlēs — jau kā materiāli vērtējamu atlīdzību. Materiālas atlīdzības jautājums liekas ne sevišķi akuts. Tā Pastoret pielaiž naudas atlīdzību tikai cietušā trūcības vai slimības gadījumā, kas atņem tam iespēju sagādāt iztiku. Vispār pie abiem materiālās atlīdzības pamattoniem raksturīgi Pastoret vārdi, ka pie tautas, kurā jūtīgāka pret goda laupīšanu nekā pret īpašuma zaudēšanu, goda atjaunošanai jāstāv pirmā vietā.

Materiālā atlīdzība gūst vairāk vērības pie Brissot de Varville. Ja pēc viņa uzskata jāatlīdzina ne tikai trū-

cīgiem, bet arī pārtikušiem pilsoņiem, tad šeit jau sastopams noteikts princips, jo pilsoņu vienlīdzību tiesību priekšā nevar iespaidot trūcīguma vai turīguma blakus apstākļi. Tikai šo principu jau lauž viņa tālākais nosacījums, ka atlīdzību nevar saņemt tie, kam nav noteiktas nodarbošanās — sabiedrības parazīti.

Vispār autori, mēģinot tematu aptvert visā plašumā, iziet no tā, ka vispirms iespējami jāuzlabo process un tad, pat pie labākiem apstākļiem nespējot izbēgt kļūdām, kā korektīvs nāk valsts atlīdzība.

Ja atlīdzības jautājuma atrisinājumu var uzskatīt par pārāk nepilnīgu (skat. iepr. lp.), tad to tomēr nevar teikt no uzstādīto principu viedokļa: atlīdzība pienākas ne tikai par nepareizi ciestu sodu, bet arī par katru kaitējumu, kas cēlies no nepamatotas saukšanas pie tiesas, sevišķi no aizturēšanas izmeklēšanas laikā.

Kā Šalonas akadēmijas nopelnus var atzīmēt otrreizējo konkursu par to pašu temu, kur atzinību izsaka Vivien Bouchenet un de Colmont darbiem. Bez tam 1867. g. no jauna parādās teorētiski apcerējumi: Maurice Richard, Jules Favre, Emile Ollivier. Likumdošanas rosība atlīdzības jautājumā Francijā sākās ar 1788. g. Ludviķa XVI ordonansi, kurā nosacīta nevainīgi notiesāto morāliskā (ideālā) atlīdzība (materiālo neatļauj valsts finansiālais stāvoklis). 1789. g. ģenerālstatos visas trīs kārtas principā izsakās par atlīdzības nepieciešamību. 1790. g. Dupont'a projekts. Tad rinda projektu 19. g. s. 80-tos gados: 1884. g. Pieyre aizstāv parlamentā nepieciešamību atlīdzināt visām bez vainas pakļauto kriminālvajāšanai personu kategorijām. 1885. g. Coulet iesniedz projektu — tikai tiem, kuŗu nevainība konstatēta noteikti un pilnīgi. 1892. g. 7. IV deputātu palātā pieņem likumprojektu, pēc kuŗa katra persona, kas pakļauta arestam izmeklēšanā, var prasīt atlīdzību, ja viņas nevainība atklāta lietas atjaunošanas kārtībā, un tāpat, ja kriminālvajāšana izbeigta tanī vai citā stadijā, trūkstot apsūdzētā norādījuma kriminālās vainas pazīmēm. Senāts tīri politisku motīvu dēļ pieņem tikai projekta pirmo

daļu un 1893. g. V. deputātu palāta, lai izvestu likumu ātrāk, piekrīt Senāta domām. 1895. g. 8. VI likums tika apstiprināts un ieviests kriminālprocesa likumā. No Francijas atlīdzības ideja izplatās arī uz citām valstīm.

Itālijā tās pārstāvis 18. g. s. teorijā ir Filandžieri (I. Foņickis, O voznagražēņii ņevinno k sudu ugolovnomu privļekajemich, S. Peterburg, 1883. g. 29. lp.), kurš atšķir ļaunprātīgu un labapzinīgu apvainošanu. Pēdējo savukārt sadala atkarībā no tā, vai apvainotājs ir valsts varas orgāns vai privātpersona. Arī labapzinīgais apvainošanas gadījumā, apsūdzēto attaisnojot, tas var prasīt privātsūdzētāju atlīdzināt nepamatotas apsūdzības nodarītos zaudējumus. Turpretim publiskā apsūdzētāja pienākums šādos gadījumos segt izdevumus no savas mantas, radītu amata personu aprobežojumu viņu dienesta pienākumu izpildīšanā. Tāpēc atlīdzībai šinīs gadījumos nodibināma speciāla valsts kase. Ļaunprātīgi apvainojot zaudējumus sedz vainīgais, kur pievienojama vēl sūdzība par neslavas celšanu, kas vērsama kā pret privātu, tā pret publisku apsūdzētāju.

19. un 20. g. s. maiņā atlīdzības idejai labvēlīgi Itālijā ir: Karrara, Pessina, Bruza, Ferri, Garofalo.

Likumdošanā Filandžieri ideju ietekmēts ir Toskānas hercoga Leopolda I 1786. g. krimināllikums, kur tiesas attaisnotiem atzīta kā materiālās, tā morāliskās atlīdzības nepieciešamība, un kas 1819. g. pieņemts arī abās Sicīlijas karalistēs.

Tomēr kā pats pirmais likumdošanas mēģinājums jau 18. g. s. jāuzskata Fridriha Lielā 1766. g. 15. I rīkojums: „Ja nozieguma izdarīšanā aizdomās turētais tiks saukts pie izmeklēšanas, bet aizdomu nepierādītības dēļ izmeklēšana būs pārtraukta, pie kam noskaidrosies pie atbildības sauktā pilnīga nevainība, tad pienākas viņam atgriezt ne tikai visus ciestos izdevumus, bet bez tam izdot lietas apstākļiem un materiālo apstākļu dažādībai atbilstošu atlīdzību no tās tiesas kases, kurā norisinājusies lieta, lai par nevainīgu atzītais neciestu kaitējumu no izmeklēšanas nodarītiem spaidiem“.

19. g. s. likumdošanas noteikumi par valsts atlīdzību rodas tikai gadu simteņa otrā pusē, vispirms dažos Šveices kantonos. 19. g. s. beigās atlīdzības likums pieņemts Eiropas valšņu vairākumā: Portugalē 1884., Zviedrijā 1886. g., Norveģijā 1887. g., Dānijā 1888. g., Austrijā 1892. g., Francijā 1895. g., Vācijā 1898. g., Ungarijā 1900. g.

Valsts atlīdzības jautājuma teorētiskā nostādne

Tiesību attīstībā ievērojama parādība ietvert jaunu saturu vecās formās, saprotams, arī mūsu aplūkojamā institūta teorētiskā nostādne tajā autoru daļā, kas mēģina valsts atlīdzības institūtu izvirzīt kā valsts juridisku pienākumu, pamatojot to vai nu pozitīvās tiesībās, plaši tulkotos vispārējos principos, vai analogijā ar jau eksistējošiem valsts atlīdzības institūtiem, bez speciālu likuma noteikumu izdošanas šinī jautājumā. Citi autori, noliedzot iespēju konstruēt valsts juridisko pienākumu tādā veidā, un esot šim institūtam labvēlīgi, atrod to balstītu humānitāros, taisnības un dažādos praktiskos apsvērumos. Sastopami arī pilnīgi institūta pretinieki, no kuriem daži noiet pat līdz tā kaitīguma pierādīšanas mēģinājumiem.

Protams, atkarībā no tā, vai valsts atlīdzības institūtu nevainīgi pie tiesas sauktiem nostāda kā valsts juridisku pienākumu, vai tādos vai citādos motīvos pamatotu socioloģisku aktu, liela atšķirība seku ziņā. Ieskaņu šinī virzienā jau sastopam Krievijas 1863. g. jaunā kriminālprocesu likuma izstrādāšanas komisijā, kur pacēlās jautājums par atlīdzību apsūdzētam, kuŗā pareizi (no formālās puses) saukts pie atbildības, bet kuŗu tiesa attaisnojusi (skat. oficiālo paskaidrojumu pie krim. procesa lik. projekta 390. un turpm. lp.).

Šinī jautājumā 8 komisijas locekļi izteicās, ka kuŗa katra, bet it sevišķi cilvēka, kuŗš pelna maizi ar personīgu darbu, pakļaušana kriminālai vajāšanai, ir neapšau-

bāms ļaunums. Bet ja krimināli vajātais izrādās nevainīgs un tam nelaimīgas apstākļu sakrišanas dēļ bijusi laupīta brīvība, šis ļaunums vairs nav uzskatāms par nepieciešamu, bet pārveidojas netaisnībā. Attaisnoto apsūdzēto ilgais ieslodzījums bieži pilnīgi izputina, un viņa ģimene, atstāta ilgu laiku bez maizes devēja, bieži spiesta ubagot. Tādos gadījumos atlīdzība kļūst nepieciešama, bet šī taisnā atlīdzība nav jānostāda kā lūdzama, kamdē viņas ierosmei jāiziet no pašas valdības, bet ne no sabiedrības un pēdējās labdarības organizācijām. Izejot no pievestām domām, minētie komisijas locekļi atrada par vajadzīgu noteikt: „Tiesai ir tiesības griezties pie viņa Majestātes ar lūgumu atlīdzināt attaisnotam apsūdzētam arī tanīs gadījumos, kad viņa nepareizā vajāšanā neviens nevar būt vainojams, ja tāds apsūdzētais izmeklēšanas laikā ilgāku laiku atradies apcietinājumā“.

Turpretim komisijas vairākums izteicās, ka „katrs pamatojoties uz saviem pilsoniskiem pienākumiem, spiests dot atbildi tanīs sabiedriskās kārtības pārkāpumos, kuriem viņš vērsis uz sevi aizdomas. Tanīs gadījumos, kad aizdomas uz apsūdzētu kritušas tikai nelaimīgu apstākļu sakrišanas dēļ, var runāt tikai par tādiem nelaimes gadījumiem, kuriem cilvēks padots vai nu savas nepilnīgās dabas, sabiedriskās kārtības vai nepārvaramu šķēršļu (vis major) dēļ. Šinīs gadījumos nav vajadzīga taisnības restitūcija ar zināmu tiesisku darbību, bet pietiek ar labdarības līdzekļiem, kuri ārstē neizbēgamu pasaulē ļaunumu“.

Ja krievu projekta autori, „tiesai ir tiesība griezties pie viņa Majestātes ar lūgumu“, nenokļuva līdz jautājuma reljefa nostādnei, tad tas sastopams jau 1895. g. 20. novembrī Francijā Société générale des prison“ atlīdzības tiesas kļūdu gadījumos jautājuma apspriedēs (Revue pénitentiaire, 1895. g. Nr. 8.). Referents prof. Poittevin norāda praktisko seku starpību atkarībā no tā, vai atlīdzību nevainīgi notiesātiem atzīst par „nepieciešamu valsts pienākumu“, jeb tikai par „taisnu atlīdzību, kuri

uzliek par pienākumu vispārīgā palīdzība un sociālā solidaritāte“.

Pirmā gadījumā atlīdzības apmērs ir neatkarīgs no notesātā stāvokļa, „saistība pastāv pati par sevi, neatkarīgi no tā, vai kreditoram nauda vajadzīga vai nē“. Tās izšķiršana piekristu tiesai.

Otrā gadījumā — pie tiesas labdarības akta — atlīdzība noteicama atkarībā no cietušā mantas stāvokļa, tā tad var būt administratīvs akts.

Šeit jāpiezīmē, ka šīnī iztirzājumā raksturīgākais moments ir saistības resp. pienākuma pastāvēšana. Ja tāda nav, tad atlīdzību piešķirt var arī dēļ citiem — ne tikai labdarības (Poittein) — juridiski nesaistošiem motīviem un var līdzīgi iziet arī ne no cietušā mantas stāvokļa (Poittein — mantas stāvoklis), jo tie visi tāpat būs tikai faktiski motivējumi atlīdzības piešķiršanai.

Teorētiskos aplūkojumos visus nevainīgi cietušos sadala vairākās grupās, pieturoties procentuālām stadijām. Mēs šai aplūkojumā izdarīsim tikai sekojošu dalījumu: vispirms aplūkosim teorētiskos slēdzienus, cik tas iespējams attiecināt uz visiem nevainīgi pie tiesas sauktiem, un tad beigās slēdzienus, kuŗi pamatojas uz šķietamo vai esošo dažu stadiju atšķirību.

Viens no galveniem argumentiem, kuŗu pieved atlīdzības tiesības pretinieki, ir aizrādījums uz tiesas varas suverēno raksturu. Mēs šeit pievedam viņu tā juridiskā rakstura dēļ, atstājot pie malas dažādu faktiska rakstura, piem., valsts finansiālais stāvoklis, iebildumu aplūkošanu. Camoin de Vence (*Revue pénitentiaire*, 1894. g., 327.—328. lp.) saka, ka „valsts atlīdzības nevar būt tad, kad varas funkcijas sakrīt ar suverēnitāti. Valsts nevar nest nekādu atbildību par likumdošanas aktiem, par valdības aktiem un par kuŗa notikumiem. Tam pašam jābūt arī attiecībā uz jurisdikciju. Valsts nevar atbildēt par tiesnešu kļūdām, tāpat kā nevar atbildēt par krimināllikumu nepilnību. Valsts bezatbildības principam jāpaliek spēkā uz visiem laikiem. Ja šis princips tiks pārkāpts attiecībā uz jurisdikciju, tad mēs būsīm spiesti iznīcināt valsts

neatbildību par likumdošanas aktiem, par karu un visiem tiem gadījumiem, kad var runāt par zaudējumiem, kuri cēlušies caur valsts pārstāvju kļūdām (līdzīgi Feldsteins, Voznagražgēnija nevinno k sudu privlečennich v projekte novoi redakcii ustava ugolovn. sudopr. Ž. M. I. 1902. g. Nr. 10, 57. lp.). Šī teorija par vienīgo suverēnitāti, kurā sedz visu valsts vārdā darīto, radusi negatīvu kritiku prof. Larnaude iebildumos, kurš enerģiski uzstājās pret dažādu valsts suverēnitātes funkciju, proti likumdošanas, administratīvo un tiesas sajaukšanu teorijā. Prof. Larnaude atrod, ka valsts bezatlīdzība par likumdošanas aktiem izriet no pašas lietas būtības; pie pretējās prezumpcijas būtu jāapstājas katrai likumdošanas darbībai, būtu nepieciešams ievest likumdošanā kaut kādu jaunumu un mainīt kaut ko pastāvošā kārtībā. Ja jaunus likumus varētu izdot tikai zem noteikuma, lai netiktu aizskārtas kādas intereses, tad apstātos katra kustība uz priekšu. Tādā veidā šinī jautājumā valsts atlīdzība ir pašas valstiskās dzīves nepieciešams noteikums, bet šī īpatnība piemīt tikai likumdošanas funkcijai un viņu nevar pamatot attiecināt uz citām valstiskās dzīves formām, starp citām arī jurisdikcijas funkcijām. Suverēnitāte un bezatlīdzība nav nešķīramas.

Kā redzams, Camoin de Vence atlīdzības institūtu noliegumu noraida prof. Larnaude kritika, un mēs varam pāriet pie tiem autoriem, kas mēģina valsts atlīdzības institūtu pamatot pozitīvās tiesībās.

Valsts atlīdzības institūta pamatojums uz esošiem tiesību principiem. Rozins (op. cit. 100. lp.), pievedot Dupin'a (Observations 1821. g.) uzskatus, ka „katra cilvēka darbība, kas izdarījusi zaudējumus otram, radot pienākumu vainīgam atlīdzināt cietušam zaudējumus, un ja tas esot pareizi pilsoņu savstarpējās attiecībās, pilsoņu attiecībās pret sabiedrību, kāpēc šis noteikums neesot piemērojams sabiedrības attiecībās pret pilsoni?“ un Bonnevill de-Marsanži pienākuma pierādīšanas veidu: „A nodarījis kaitējumu B un pēc civ. ties. principiem tas viņam jāatliedzina; A vietā ieliek 5, 10, 50 cilvēkus, draudzi, pilsētu

valsti, kas darbojas vispārības interesēs — princips paliek tas pats, tikai atbildība pieņem kolektīvu raksturu“ un norādot šīs idejas attīstību vācu literatūrā, kur par labu viņai izteikušies kā teorētiķi, tā praktiķi (Geiers, Valbergs, Nissens, Jakobi, Žaks u. c.), atzīmē, ka visi norādītie autori aprobežojas ar salīdzinājumiem un prasījumiem, un neviens no viņiem nav pierādījis valsts juridiskā pienākuma principu. Tas protams, ļoti pareizi, jo valsts juridiskā pienākuma pamatošana publiski-tiesiskā laukā, uz civiltiesiskiem principiem ir neapmierinoša un pilnīgi neatbilst personas publiski-tiesiskam stāvoklim valstī (Širjajevs, op. cit. Nr. 12. 726. lp.). Tāpat valsts juridiskā pienākuma pamatošanai uz civiltiesiskiem principiem citu autoru pievestās analogijās, kā ekspropriāciju, atlīdzību par kaitējumiem, kas nodarīti valsts ekspluatētos uzņēmumos, atlīdzību par nelikumīgu parādnieka arestu civilprocesā ar valsts kasi un tamlīdzīgi, kā Širjajevs (725., 726. lp.), tā Rozins (op. cit. 106. un sek. lp.) noraida nesaskaņas dēļ salīdzināšanas noteikumus (piem., valsts kā privāts uzņēmējs) un tāpēc, ka analogijas vēl nebūt nav pierādījumi.

Tā vietā Rozins (106. un turpm. lp.) piedāvā savu publiskās tiesībās balstīto valsts juridiskā pienākuma pamatojumu. Rozins iziet no tā, ka valstij jāatzīst tiesības uz krimināliem draudiem, noziedznieka vajāšanu un soda izpildīšanu. Kriminālie draudi vēršas pret visiem valsts pilsoņiem; tiesības uz tiesu un sodu vēršas tikai pret personu, kas vainīga tiesību pārkāpumā, paredzētā likumā. Bet publiskās tiesības, domā Rozins, rada arī publisku pienākumu. Atbilstoši valsts tiesībām, uz tiesu un noziedznieka sodīšanu, mēs sastopamies ar publisku un tīri juridisku noziedznieka pienākumu padoties valsts tiesībām uz vajāšanu un vainīgā sodīšanu. No šejienes, domā Rozins, izriet, starp citu, ka, ja nav sodāma tiesību pārkāpuma, tad nav arī viņa izrietoša pienākuma, nav arī tam atbilstošu valsts tiesību uz vajāšanu un sodu. Valsts, pakļaujot krimināltiesiskai vajāšanai nevainīgu, nīkojas tiesībām neatbilstoši, un no šīs tiesībām neatbil-

stamības izriet, savukārt, ka valsts pienākums atlīdzināt no tāda darbības veida cēlušos kaitējumu (skat. Feldsteins, op. cit. 59. lp.). Feldsteina pretargumentācijai, ka bez nevainīgu personu interešu ziedošanas nevar realizēties valsts tiesības uz tiešām vainīgā sodīšanu un ka nevajaga aizmirst, ka publiskā laukā, ņemot vērā viņa sevišķo raksturu, nevar runāt par pilnīgu atbilstamību, pilnīgu līdzsvaru starp tiem labumiem, kurus valsts dod kopdzīvei, un tiem upuriem, kurus viņa no personas prasa, ir faktists, ne juridisks raksturs, un tāpēc tā aiziet Rozina pamatojumiem garām.

Tas pats liktenis širjajeva domām (op. cit. 727. lp. un sek.), ka pienākums pakļauties vajāšanai un sodam ir vispusējs, un to nosaka publiski-tiesiskais personas stāvoklis valstī. „No valstij piederošām tiesībām uz sodu iziet eo ipso tiesības pielietot veselu rindu piespiedu līdzekļu, kas vērsti uz šīs soda tiesības realizāciju; lai sasniegtu norādīto mērķi, valsts ar savu organu starpniecību piemēro šos piespiedu līdzekļus tiem, kurus viņa uzskata par vainīgiem“. Širjajevs savu uzskatu nepamato. Bez tam izejas punktu — valstij piederošās tiesības uz sodu — širjajevs taču neattiecinās uz nevainīgiem.

Šis strīdus jautājums atrisinās atdalot procesuālās tiesības no materiālām. No procesuālo tiesību viedokļa valsts, saucot nevainīgu personu pie tiesas, protams, ievērojot visus likumīgos nosacījumus, rīkojusies likumīgi. Tādā gadījumā atkrīt atlīdzības pamatojums valsts neļikumīgā rīcībā.

No materiālā tiesību viedokļa, kur soda likumības nosacījums ir nodarījumā, kas atbilst vienam no paredzētiem tipiskiem sastāviem, trūkstot šim nodarījumam — sods ir nelikumīgs. Jeb īsumā: kārtība likumīga — rezultāts nelikumīgs. Tā tad atlīdzība būtu jāmaksā par valsts likumīgas rīcības nelikumīgu rezultātu publisko tiesību laukā. Šī šķietami absurdā stāvokļa cēlonis nav jurisprudencē, bet faktiskos apstākļos: likumīgo procesuālo patiesības noskaidrošanas līdzekļu nepilnībā. Tāpēc arī valsts atlīdzības jautājums formulējams, vai valstij jā-

atlīdzina zaudējumi, kas nodarīti pielietoto likumīgo līdzekļu nepilnības dēļ. Kā zināms, aksioma ir: slikts likums, tomēr likums. Tā tad zaudējumi, no juridiskā viedokļa, nav jāatlīdzina, protams, kamēr nav speciāli likumi šinī jautājumā. Šāda likuma izdošanā tad lielu lomu var spēlēt trešās — sākumā minētās — zinātnieku grupas dažādie praktiskie etc. motīvi kā likumu faktiski ierosinošais pamats. Atklājoties šeit plašām, personīgo ieskatu iespējamībām, to var būt neizsmeljams un neklasificējams vairums. Mēs, piemēra dēļ, minēsim tikai dažas.

Viens no mūsu minētā prof. Poittevin'a oponentiem — apellācijas tiesas advokāts Edmond Seligman (*Revue péniteutiare*, 1895. g. Nr. 8) attīsta sekojošu domu: „Starp civilu saistību un stāvokli, kad tādas nav, tiesības pazīst vēl morālisku saistību, kuŗa var pārveidoties civilā saistībā, ja to pieņem personas, uz kuŗām tā attiecas. Kā valstij, tā atsevišķam individam pastāv dabīgs labdarības pienākums un sociālā solidaritāte, kuŗu jāmēģina sankcionēt un nodrošināt viņas izpildīšanu“.

Sociālo solidaritāti kā pamatu valsts atlīdzības institūtam vispār min prof. Sinaiskis (*Osnovi gr. prava*, Rīga, II d. 299., 300. lp.): „Tomēr liekas, ka pamatojums būtu jāmeklē sociālā solidaritātē. Ja privātas intereses upurē vairākuma interesēm, sociālām interesēm, tad šis vairākums, sadalot zaudējumus savā starpā, ne tikai ar to sakausē, nostiprina sabiedrību, bet dod arī taisnīgu atrisinājumu privāto un vispārējo interešu kolizijai“. Un tālāk „Valstij pēc iespējas plaši jānodrošina pilsoņu tiesības, uz valsts atlīdzību“.

Kriminālpolitiskās lietderības apsvērumus, — pievienojoties Foiņickim — pirmā vietā izvirzās Širjajevs (op. cit. 729. lp.), atrodot, ka savlaicīga pabalsta trūkums var pārvērst nevainīgi sodu cietušo profesionālā noziedzniekā. Pabalsts veicinātu valsts varas autoritāti, atgriežot iedzīvotājos tiesu kļūdu gadījumos sašķobīto uzticību.

„Svarīgos, ekstrāordināros gadījumos“ valsts atlīdzības „taisnīgumu“ atbalsta Feldsteins (op. cit. 59. lp.). Bez tam visas debātes likumdošanas iestādēs, komisijās

un tamlīdzīgi, kas pacēlušās ievēdot valsts atbildības institūtu (no tām mēs, gan citā sakarībā, esam aprakstījuši Krievijas un Francijas).

Nodaļu noslēgt mēs varam ar Rozina vārdiem: ja valsts daudzos vieglākos gadījumos atzīst sevi atbildīgu tad jo vairāk viņai jāatzīst sava atbildība arī kaitējumu laukā, kas nodibināti ar tiesas vajāšanu nevainīgiem.

Procesuālo stadiju jautājums

Vismazāk iebildumus literātūrā sastop atbildības sodu vai tā daļu izcietušiem. Šeit iepriekš aplūkotā atbildības jautājuma nosacījumu atrisinājumā mēs aptveram tos nevainīgi cietušos, kuru lietas sasniegušas tiesas sprieduma stadiju. Atbildības izmaksas iepriekšējās stadijās sastop iebildumus, balstītus atsevišķo iepriekšējo stadiju esošā vai šķietamā principiālā starpībā. Protams daļa autoru atzīst, ka sods un piemēram aizturēšana izmeklēšanā ir dažādas lietas, tomēr starpība neesot principiāla, jo abi šie jēdzieni pakļauti vienam un tam pašam vispārējam jēdzienam: cīņai ar noziegumu vai noziedzīgumu, kā arī šo kopējo ideju neformulētu. Šī starpība esot tikai personas izciesto morālisko un materiālo zaudējumu vairumā; šai starpībai gadījuma raksturs, atkarībā no tā, vai īstenība atklājusies krimināltiesiskās izmeklēšanas vienā vai otrā momentā (Rozin, op. cit. 105. lp.). Turpretim stadiju principiālu starpību atrod, piem., Fofnickis (op. cit. 48. lp.).

Nevar noliegt, ka neatkarīgi no kriminālprocesa visu normu mērķa atsevišķai procesuālai darbībai vai stadijai var būt bez tam vēl savs patstāvīgs mērķis (skat. A. Linde, Kriminālvajāšanas uzsākšanas moments pēc Latvijas krimināllikumiem. Tieslietu min. Vestn. 1934. g. Nr. 7/8 172. un sek. lp.). Tāpēc aplūkosim, cik tad varētu būt svarīgi valsts atbildības jautājumā nevainīgi pie tiesas sauktiem.

Principiālo strīdu vai valstij ir vai nav pienākums cie

arī bez speciāla likuma pienākumiem, maksāt atlīdzību nevainīgi pie tiesas sauktiem, mēs attiecībā uz tām personām, kuŗu lietas jau sasniegušas tiesas sprieduma stadiju, izšķirām pēdējā nozīmē. Tur mēs redzējām, ka balstīt valsts atlīdzības pienākumu procesa vispārējos principos bez speciāla likuma izdošanas — nav iespējams. Vienīgi nepareiza soda gadījumā jautājums kļuva sarežģītāks, bet tomēr arī tas nelauza valsts bezatlīdzības principu. Tāpēc valsts atlīdzības maksāšanas juridiskā pienākuma strīdum attiecībā uz šeit aplūkojamām iepriekšējām procesuālām stadijām, līdz ar visiem viņa „par“ un „pret“ (skat. Rozin, op. cit. 103. lp. un Širjajev, op. cit. 727., 728. lp.), varētu šeit piekrist tikai informatīva nozīme, un mēs pie viņa neapstāsimies. Šeit aplūkosim iebildumus šāda likumīga pienākuma radīšanai, par cik tie varētu slēpties šo procesuālo stadiju specifiskā būtībā.

Atlīdzības pretinieki (skat. Rozin, op. cit. 103. lp.) — švarce, Ulmans — izvirza uzskatu, ka tiesas piespiedu līdzekļu pamatam kalpo aizdomu moments, tāpēc aizdomās turamās personas brīvības aprobežojumi ir likumīgs līdzeklis mērķa sasniegšanai un ka šie tiesas piespiedu līdzekļi guļ pašas tiesas izmeklēšanas dabā. Heince, Vissens, Valbergs un citi aizstāv to stāvokli, ka, piem., aizturēšana izmeklēšanā ir tikai derīgs līdzeklis, ņemot vērā cilvēka bezspēcību atklāt īstenību.

Par šo līdzekļu likumību, ciktāl tos piemēro saskaņā ar likumu — strīdēties nevar. Derīgums, protams, ir ieskatu jautājums. Bez tam šo līdzekļu pielaižamību nosaka faktiskā, ne juridiskā nepieciešamība (skat. Rozin, op. cit. 103. lp.).

Kā redzams, neviens no šeit pievestiem motīviem nerada juridiskus šķēršļus atlīdzības piešķiršanai. Un tāpēc mēs vairs neiedziļināsimies tuvākā procesuālo stadiju starpības analizē. Mēs varam teikt: kā vieni, tā otri vienādi cietuši no valsts pēc būtības likumīgas darbības kļūdaina virziena un tāpēc var — vai nevar, pieliksim mēs no savas puses — rēķināties ar atlīdzību par ciestiem zaudējumiem (skat. Širjajev, op. cit. 730. lp.).

Tas ir dažādu praktiskos paņēmienos balstītu likumu nosacījumu jautājums. Konzekventi, protams, būtu, principā atzīstot valsts pienākumu atlīdzināt par zaudējumiem, kas nodarīti ar valsts likumīgu rīcību, to attiecināt uz visiem gadījumiem. Neapstājoties pie praktiskas vēlamības valsts atlīdzībai, kuŗa jau aplūkota iepriekš, šeit mēs varam pāriet pie teorētiskiem atlīdzības nosacījumiem, cik tie rodas pašā procesā, jeb pie tā saucamās procesuālās vainas jautājuma, aplūkojuma. Pēdējā izvirzīta kā viens no aprobežojošiem noteikumiem atlīdzības dabūšanā.

Švarce 1883. gada ziņojumā Reichstaga komisijai analizē cietušo procesuālās vainas jēdzienu sekojošos momentos:

- 1) procesuālā nepaklausība:
 - a) mēģinājums bēgt,
 - b) mēģinājums slēpt nozieguma pēdas, iespaidot lieciniekus un līdzdalībniekus uz viltus liecību,
- 2) procesuālā vaina:

nepatiesa pašapvainošanās, vispār nodomāta kriminālprocesa ierosināšana.

Rozins aizrāda, ka atteikt atlīdzību nevainīgam, pastāvot procesuālai nepaklausībai, šī atteikšana nozīmētu sodu par aizdomīgu uzvešanos. Pēdējā, protams, ir lielā mērā temperāmenta jautājums, neatkarīgs no vainas pie rakstāmā nodarījuma. Tāpēc vispārējs virziens ir atlīdzību šādos gadījumos neatteikt (skat. Rozin, op. cit. 111. lp.; Širjajev, op. cit. 732. lp.; Feldšteins, op. cit. 64. lp.). Rozins šinī sakarībā, atmetot kazuistiku, pareizi izvirza kā vispārēju principu nosacījumu, ka atlīdzība nepienākas tajos gadījumos, kad apsūdzētais izsaucis kriminālo vajāšanu ar nodomu, kādu motīvu dēļ tas arī nebūtu.

Kādi zaudējumi jāatlīdzina.

Principā piekritot kā materiālo, tā morālisko zaudējumu atlīdzībai, tomēr rodas grūtības to noteikšanā. Sinaiskis (Osnovi graždanskavo prava, 1 d. Rigā 1901. g.

297, 298. lp.) morālisko zaudējumu atlīdzības jautājumā saka sekojošo: „Lieta tā, ka pārvedot kaitējumu naudā pēc formulas „par cik, par tik“, tagadnes tiesības ilgi nevarēja izšķirties atzīt kompensāciju par nemateriālu zaudējumu. Tāda vairāk kā savāda attiecība pret prettiesku darbību izskaidrojama ar to, ka morālisko zaudējums nevar tikt aprēķināts naudā. Bez tam norāda uz to, ka naudas atlīdzība par morālisku kaitējumu nav saskaņojama ar cilvēka cieņu, piem., personīga aizskāruma gadījumā un taml. Vadošās tiesības tomēr pielaidušas plašu aizstāvību, lai nenodarītu nemateriālu zaudējumu. Un tas ir pareizi, jo atbildības par nemateriālu kaitējumu ideja savā būtībā ir naudas soda ideja. Vai šo sodu nodod sabiedrībai vai cietušam (tas ir cits jautājums)...“ Tomēr mūsu aplūkojamā jautājumā morālisko zaudējumu atlīdzību tā nevarēs atrisināt, jo sods, kā to mīn arī Sinaiskis, var būt tikai par vainu. Bez tam sodu maksātu valsts mazākai sabiedriskai organizācijai. Maksājot pašam cietušam būtu tā pati morāliskā kaitējuma pārrēķināšana naudā, kur maz palīdzētu formālā takse: piem., gads cietuma — tik un tik latu. Ar naudu šis jautājums nav izšķirāms. Vienīgais paliek plašāka nevainības, ja persona to vēlas, publikācija laikrakstos un tamlīdzīgi.

Materiālie zaudējumi, protams, ir jāatlīdzina. „Jautājums par to, vai var skaitīt valsts atlīdzību par uz likuma pamatotu pienākumu civiltiesiskā nozīmē, ir tālu vēl nenoskaidrots. Tani pašā laikā, kamēr nebeidzas mēģinājumi pamatot valsts pienākumu atlīdzināt zaudējumus, kas izdarīti ar likumīgiem aktiem uz civiltiesību pamata, teorētiskie un praktiskie administrāvistu pieskaita valsts atlīdzību publisko tiesību laukumam un apgalvo, ka, saskaņā ar valsts atlīdzības publiski-tiesisko raksturu, viņai būtu piemērojami sevišķi publisko tiesību nosacījumi. Pilsoņu tiesību uz atlīdzību par kaitējumu stabilitātes labā, bez šaubām, priekšroka dodama jautājuma civīlam atrisinājumam (prof. Sinaiskis, Osnovi gražanskavo prava, II d. Rīgā, 1926. g. 298—299. lp.). Kā redzams, konstrukcija no teorētiskā viedokļa nav izšķirta.

Likumdošana

Pievēršoties valsts atlīdzības nevainīgiem pie tiesas sauktiem jautājuma apskatam likumdošanā, ņemot vērā tā dažādību, mēs savā izvilkmā izvedisim tikai formālu — pēc procesuālām stādijām — sadalījumu, pie kam aprakstot to „labāko“, kas sastopams šīnī likumu vairumā.

Atlīdzība personām, kuŗas notiesātas ar kriminālās tiesas spriedumu un kuŗas attaisnotas lietas atjaunošanas kārtībā.

1. Kas notiesāts ar tiesas spriedumu un izcietis sodu, jeb viņa daļu, bet kuŗu tiesa lietas atjaunošanas kārtībā vēlāk attaisnojusi vai sodījusi ar vieglāku sodu, var prasīt no valsts zaudējumu atlīdzību, kuŗi cēlušies soda jeb tā daļas izciešanas dēļ.

(Portugāles likuma 11., 12. p. p., Dānijas lik. 5. p., Austrijas 1. p. I d., Francijas (code d'instr. crim.) 446. p. I d., Ungārijas 578. p., Vācijas 1. p. I d., 2. p. I d., Zviedrijas likuma 1. p. I d.).

2. Bez paša attaisnotā un, neatkarīgi no viņa, var prasīt zaudējumu un kaitējumu atlīdzību arī visi tie, kuŗiem viņš nosodošā sprieduma spēkā stāšanās laikā, pēc likuma bijis spiests dot uzturu.

(Austrijas likuma 2. p., Francijas 446. p. II d., Vācijas 1. p. II d., 2. p. II d., Portugāles lik. 16. p.),

3. Nevar prasīt zaudējumu un kaitējumu atlīdzību notiesātais, kuŗš pats tiši aiz pierādīta mantkārtīga vai cita personīga nolūka sasniedzis netaisnu nosodošu spriedumu.

(Austrijas lik. 1. p. II d., Ungārijas 579. p. I un II d., Vācijas 1. p. III d., Zviedrijas lik. 1. p. II d.)

4. Atlīdzības prasība ceļama tajā kriminālā tiesā, kuŗa caurskata atjaunoto lietu pēc būtības, tanī pašā sēdē, vai arī vēlāk — civilā tiesā.

(Portugāles lik. 12. p., Dānijas 5. p., Austrijas 4. p., Francijas 446. p. I d., Vācijas 4. p. I d., Zviedrijas 3. p.),

5. Tiesības uz atlīdzību noilgst sešu mēnešu laikā, skaitot no attaisnojošā sprieduma spēkā stāšanās. Šīs tiesības līdz tiesas spriedumam nepāriet uz mantiniekiem un nevar būt cedētas trešām personām.

(Dānijas lik. 4. p., Austrijas 3. p., Ungārijas 581. p., Vācijas 5. p, I d, un IV d., Zviedrijas 3. p.).

6. Valsts, pēc atlīdzības izmaksas patur sev regresa tiesības pret tām dienesta un privātām personām, kuŗu vainas dēļ iznests nosodošais spriedums.

(Dānijas lik. 7. p., Francijas 446. p. V d., Vācijas 3. p, II d., Zviedrijas lik. 4. p.).

Atlīdzība personām, kuŗas atradušās iepriekšējā apcietinājumā.

7. Personas, kas bijušas apcietinātas sakarā ar apsūdzību kriminālsodamā nodarījumā, bet pēc tam atsvabinātas uz tiesas lēmuma par lietas izbeigšanu, pamata, vai arī uz attaisnojoša, vai no soda atsvabinoša sprieduma pamata, var prasīt valsti atlīdzināt zaudējumus un kaitējumus, kuŗu cēlonis ir apcietinājums.

(Dānijas lik. 1. p. I d., Ungārijas 576. p., Vācijas 1904. gada 14. jūl. lik. 1. p., Zviedrijas lik. 1. p.),

8. Ši apskata 2.—6. punkti principā attiecināmi arī uz iepriekšējo apcietinājumu, tikai 5. punktā paredzētais noilgums sākas:

- 1) attaisnojoša vai no soda atsvabinoša sprieduma gadījumā — no šī sprieduma spēkā stāšanās dienas;
- 2) lēmuma par lietas izbeigšanu gadījumā — no lēmuma taisīšanas dienas.

(Zviedrijas likuma 3. p.).

9. Tiesas spriedums, ar kuŗu no valsts piespriesta atlīdzība zaudē savu spēku, ja atjaunota izmeklēšana par jaunu attaisnotam, vai apsūdzētam, attiecībā uz kuŗu lieta bijusi izbeigta noteiktā kārtībā, bet bez tiesas sprieduma. Ja atlīdzība jau izmaksāta, tad izmaksātā summa var tikt atprasīta atpakaļ.

(Vācijas 1904. g. 14. jūl. likuma 5. p.),

Attiecībā uz atlīdzību personām, kuŗas sauktas pie kriminālās tiesas un kuŗas tiesa attaisnojusi, var atzīmēt,

ka šī pārskata 2., 3., 5. un 6. punkti principā attiecināmi arī uz tām.

Lielākā daļa likumdošanu, izņemot dažus Šveices kantonus (Friburg — 254. un 267. p. p., Bern — 1854. g. 285., 254., 343. un 512. p.) un Würtemburgas 1868. g. lik. (484. p. 2. pkt.), runājot par atlīdzību nevainīgi pie tiesas sauktiem „paredz vienu absolūti noteiktu kaitējumu, proti iepriekšēju apcietinājumu“.

Kā liekas, likumdošanas šīnā gadījumos izteikušās par atlīdzību tāpēc, ka modernās valsts tiesiskā apziņa ļoti negatīvi nostājas pret katru personas aprobežojumu, sevišķi pret pilnīgu brīvības atņemšanu, par kādu uzskatāms apcietinājums. Tiesiskā apziņa pielaiž brīvības aprobežojumu tikai tad, kad viņas piemērošana noteikta ar nopietnām tiesas procesa garantijām, citiem vārdiem, tānīs gadījumos, kad brīvības atņemšana notiek uz tiesas sprieduma pamata, kā sods par izdarītu noziegumu. Kā mēs arī neskatāmies uz sodu, vai mēs viņā redzam atriebību, jeb labošanas līdzekli, jeb, beidzot, kaitīgo sabiedrības locekļu izolācijas līdzekli, — viņam tomēr piemīt viens tīri formāls moments: sods vienmēr ir tiesību aprobežojums, personīgas brīvības samazinājums un kriminālprocesuālās tiesībās mēs viņu sastopam tikai no šīs puses. Mūsu laikā princips „mella poene sine lege“ kļuvis par vienu no galvenām personīgās brīvības garantijām. Tāpēc nepieciešams, lai pilsoņi vismaz zinātu, par kādu darbību draud zināms sods. Un taisni pretēji šiem principiem modernais process pazīst vienu smagu personīgās brīvības aprobežojumu, kuŗu uzliek nevis ar tiesas spriedumu, bet ar vienkāršu lēmumu, pie kam nevis par noteiktu, likumā skaidri apzīmētu darbību, bet gan tikai pēc iekšējas pārliecības par viņa lietderību, pēc izvēles, kuŗa aprobežota tikai ar dažām procesuālām normām. Šo brīvības aprobežojumu, beidzot, neuzliek uz noteiktu, bet gan relatīvi nenoteiktu laiku. Ar tādām pazīmēm raksturojams iepriekšējs apcietinājums, kuŗam nav sodīšanas nozīmes, bet kuŗš uzskatāms tikai par prevencijas līdzekli, un kuŗu piemēro nevis pēc taisnības principiem,

bet vienīgi izejot no lietderības redzes viedokļa. Šo līdzekli piemēro aizdomās turētai personai, kuŗas nevainība var vēlāk noskaidroties ar attaisnojošu spriedumu. Protams, šī līdzekļa piemērošanu nostāda atkarībā no citiem noteikumiem, piem., „no vainas, pierādījumu stipruma“ (mūsu krim. proc. lik. 466. p.), t, i. no notiesāšanas varbūtības.

Bet šeit minētais aprobežojums nav vienīgais: tā nekatra vajāšanas izbeigšana vai attaisnošana dod tiesību uz atlīdzību, bet tikai tā sakot kvalificēta attaisnošana un atsvabināšana, pie kam jābūt pierādītam, ka noziegums nav noticis, jeb izdarīts no citas personas bez apsūdzētā līdzdalības (Zviedrijas lik. 1. p. I d., Ungārijas 576. p. 1, un 2, pkt.), Dānijas 1888. g. un Vācijas 1904. g. likumi atrod par pietiekošu, ja „izmeklēšana noskaidrojusi apsūdzētā nevainību jeb pierādījusi, ka pret viņu nav pamatotu aizdomu.“

Tad grupa aprobežojumu attiecas uz apsūdzētā uzvešanos iepriekšējās izmeklēšanas laikā: ja apsūdzētais pats ar savu uzvešanos izsaucis apcietināšanu, viņam nav tiesības uz atlīdzību (Zviedrijas lik. 1. p. II d., Dānijas 2. p., Ungārijas 577. p., Vācijas 2. p.). Te mēs sastopamies ar skaidri izteiktu procesuālās vainas principu. Sevišķi spilgti mācība par procesuālo vainu atspoguļojas Dānijas likumā, kuŗš līdzās procesuālai vainai nostāda arī mikstinošus apstākļus: tā, piem., ja darbību, kuŗa izsaukusi apcietinājumu, „var izskaidrot ar bailēm un nevainīgu pārpratumu, tiesa var noteikt nelielu atlīdzību samērā ar apcietināšanas noteikumiem.“ Te mēs redzam, ka iepriekšējā apcietināšana tiek uzskatīta kā sods par procesuālu vainu, t. i. sods, kuŗš noteicams atkarībā no vainas apmēra. Ungārijas kodeks sīki uzskaita tās darbības, kuŗas apsūdzētam atņem tiesības uz atlīdzību: „par atvešanu spaidu kārtā un izmeklēšanu vai apcietinājumu — nav tiesības prasīt atlīdzību tam, kas 1) mēģinājis bēgt vai arestēts bēgšanas laikā, 2) pats sevi nepareizi apsūdzējis vai devis nepareizus paskaidrojumus, 3) kas mēģinājis iznīcināt nozieguma pēdas, pierunāt liecinieku dot nepa-

reizu liecību, ekspertu dot nepareizu slēdzienu jeb spēris soļus, lai minētās personas izvairītos no liecības vai slēdzienu došanas.“

Vācijas likums satur nosacījumus, ka „atlīdzību var izslēgt, ja izmeklējamā apcietinātā darbība satur sevi rupju netaisnību, netikumību, jeb kad viņa izdarīta piedzērums stāvoklī, kurš izslēdz brīvu gribas pielietošanu, jeb kad apsūdzētais sagatavojis smagu noziegumu vai noziegumu (2. p. II d.), kā arī tādā gadījumā, ja apsūdzētam bijušas atņemtās pilsoniskās tiesības, jeb viņš atradies policijas uzraudzībā, jeb kad viņš bijis notiesāts ar pārmācības namu un no soda izciešanas nav pagājuši 3 gadi (2. p. II d.).“ Visi pievestie Vācijas likuma noteikumi pārsteidz ar savu nejaušību, un viņiem trūkst sakara ar apskatāmā institūta juridisko dabu.

To pašu var teikt par lielo vairumu apskatīto apzobežojumu, kāpēc viņu tālākam pārskaitam nebūtu nekādas sevišķas nozīmes.

Latvijas likumdošana

Svarīgākie Latvijas likumdošanas nosacījumi šini jautājumā ir: pirmkārt likums par dienestpersonu vispār pienākumu atlīdzināt kaitējumus un zaudējumus, ja tie nodarīti „lietojot kādus nebūt pretlikumīgus līdzekļus vai arī citas pēc dienesta pretlikumīgas darbības“ (Latgales civillikuma 667. p.). Speciāli par tiesnešu pienākumiem, „kas tišām vai aiz neuzmanības un nevērības (ņevņimāņije) iznesuši lietā galīgu spriedumu, kādēļ sodu cietis nevainīgs“, runā minētā Latgales Civillikuma 678. p. un sekojošie pantī. Šie likuma noteikumi bija spēkā līdz 1938. g. 1. janvārim (ticot kodifikācijas nodaļas telefonišēam apliecinājumam). Šos pēdējos likuma noteikumus Hruļevs nepareizi attiecina arī uz nepareizi sauktiem piekriminālatbildības un pēc tam ar tiesas spriedumu attaisnotiem (Jurīgičeskij Vestņik 1888. g. aug. 504. lp.).

Latgales civillikuma 678. pants runā par galīgu sprie-

dumu, pateicoties kuņam nevainīgs izcietis sodu. Anņenkovs (Sistema russkavo graždanskavo prava, IV sēj. S. Peterburg, 1904. g. 485. lp.) zem tā saprot tādu spriedumu, kuŗu nav bijis vairs iespējams atcelt, jo tiesnesis var atbildēt par zaudējumiem, kuŗi izdarīti ar viņa nepareizu spriedumu, tikai tad, ja cietušais izlietojis visus līdzekļus, lai panāktu sprieduma atcelšanu, pārsūdzot spriedumu visās likumā paredzētās instancēs.

680. pants paredz gadījumus, kad notiesāts vainīgais, bet sods viņam uzlikts augstāks par likumā paredzēto normu.

Atbildīgi ir tiesneši, pie kuņam no viņu puses ir jābūt konstatētai vainai — dolus jeb paviršībai vai neuzmanībai pret lietu (678. p.), 112 tāpat arī citas personas, kuŗu nolaidības dēļ notiesāts nevainīgs, jeb vainīgais sodīts ar lielāku sodu (681. p. piezīme). Krievijas Senāts paskaidrojis, ka par pamatu atlīdzībai var likt ne tikvien tiesnešu ieinteresētu vai partejisku (pristrastnīje ģeistvīje) darbību, bet arī vispārīgi tiesnešu nepareizu rīcību, starp citu acīm redzami nepareiza likuma tulkošanu, bet par tādu pamatu nevar būt likuma tulkošana, lai gan nepareiza, bet taisīta ar labu apziņu pēc vispārējas saprašanas (Kriev. Senāta spried. 1885. g. Nr. 76).

Atlīdzības saturs ir sekojošs:

- a) nevainīgi notiesātā atsvabināšana no cietuma;
- b) materiālu zaudējumu atlīdzība;
- c) slimības gadījumā ārstēšanas līdzekļu gādāšana un uzturs slimības laikā;
- d) darba spēju zaudēšanas gadījumā pienācīga uztura izsniegšana nevainīgi notiesātam un viņa ģimenei;
- e) notiesātam ar kriminālsodu naudas atlīdzība no 100—600 rubļiem, bet notiesātam ar pārmācības sodu no 10—60 rbļ., atkarībā no soda bārguma, ieslodzīšanas ilguma un citiem apstākļiem, kuŗi zināmā mērā padara notiesātā likteni par grūtāku (678. p.).

Kā redzams no pievestiem principiem, atlīdzība ne
vainīgi notiesātiem dībinās uz tiesnešu un citu personu
darbības, kurai piemīt deliktīvs raksturs. Tikai šo per-
sonu vainas gadījumā nevainīgi cietušam no nepareiza
sprieduma var piespriest atlīdzību. Tā nostādītā samērā
plašā atlīdzība pavisam atkrit, ja pie lietas par notiesāto
jaunas caurlūkošanas bijušas balsis viņu vainojošas, t. i.
domstarpības attiecībā uz viņa nevainības pierādījumiem.
Tad nekāda atlīdzība nepienākās. Cietušo tikai atsvabina
no tālākā soda un atgriež zaudētās tiesības un privilēģi-
jas (679. pants). Tā atlīdzības piešķiršana praktiski ļoti
sasaurinās.

Otrkārt, Latvijas kriminālprocesa atlīdzības nosaci-
jumi, kas ietverti galvenāmi kārtām krim. proc. likuma
37. un 792.—796. pamatam. Attiecībā uz 37. un 792. pantu
Traiņins saka sekojošo: „32. pants (vecā redakcijā) nen-
saka nosacījumus un robežas atlīdzībai par zaudējumiem,
kas izdarīti ar nepareizu apsūdzību (Ustav ugotovnavo
sudoproizvodstva, sistēmaķičeskiĵ komentariĵ pod obščē
redakciei prof. M. N. Gerneta, vip. I, Moskva, 1915. g.
146. lp.). Viņš tikai nodibina tādas atlīdzības pielaiža-
mības principu uz 780—784. pantos sīki izteiktiem pama-
tiem. Šo stāvokli stingri nodibinājis Senāts: 32. un 780.
krim. proc. pantos piešķirtās attaisnotam ar krimināltie-
sas spriedumu tiesības uz atlīdzību par zaudējumiem, kas
nodarīti viņam ar nepareizu apsūdzību, netiek atļautas vi-
sos gadījumos neaprobežoti, bet, kā redzams no 32. panta
burtiskās jēgas, tiek norobežotas noteiktām robežām, kas
nosacītas tā paša nolikuma 781. un 784. pantos.“ Un tālāk
„32. un 780. krim. proc. pantu vispār nenosaka kādas ne-
būt patstāvīgas neatkarīgas no 781.—784. p. attaisnotā
tiesājamā tiesības uz atlīdzību par nepamatotu apsūdzību.
Šīs tiesības tieši noteiktas norādītos 781—784. pantos, no
kuŗu robežām viņas iziet nevar.“ Saskaņā ar 793. pantu
„attaisnotais tiesājamais katrā ziņā var prasīt, lai šo at-
līdzību piedzen no privātpersonas, kuŗa nav cietusi no no-
ziedzīgā nodarījuma, par kuŗu viņa apsūdzējusi tiesājā-
mo,“ bet 794. pants nosaka, ka „attaisnotam tiesājamam

par labu piedzenāma atlīdzība no personas, kuŗa ciesto kaitējumu un zaudējumu dēļ ierosinājusi vajāšanu tiesas ceļā tikai tad, kad šī persona rikojusies ļaunprātīgi, sagrozīdama apstākļus, dodama nepatiesu liecību vai pierunādama uz to citus, vai arī lietodama kādus citus nelikumīgus vai peļamus līdzekļus.“

Beidzot, saskaņā ar 795. pantu, attaisnotam tiesājamam ir tiesības prasīt atlīdzību arī no amatpersonām, to starpā no izmeklēšanas tiesneša un prokurora, ja var pierādīt, ka viņi rikojušies partejiski, apspieduši bez likumīga iemesla vai pamata, vai arī vispār ļaunprātīgi.“

Stājoties pie pievesto pantu analīzes, nepieciešams atzīmēt sekojošo:

- 1) no privātā ierosinātāja atlīdzība attaisnotam tiesājamam piespriežama katrā ziņā, neatkarīgi no viņa vainas vai labās apziņas.
- 2) turpretim no personas, kuŗa ciesto kaitējumu un zaudējumu dēļ ierosinājusi vajāšanu tiesas ceļā, t. i. no „cietušā“, privātsūdzētāja, vai civilprasītāja, atlīdzība piespriežama tikai tad, ja pierādīta apsūdzības ļaunprātība. Šo noteikumu tiesu praksē tulko tādā ziņā, ka apsūdzības ļaunprātība jāatzīst tiesai; bez tam tiesas prakse nenoteikta attiecībā uz jautājumu, vai apsūdzības ļaunprātīguma atzīšanai vajadzīgas apzināti nepatiesas ziņojuma pazīmes (sodu likuma 182. p.), jeb pietiek ar vienkāršu neslavas celšanu (sodu lik. 509. p.).
- 3) atlīdzības prasīšanai no tiesas resora amatpersonām nepieciešami, lai viņa darbība saturētu sevī jeb pierādītu ļaunprātību vai varas pārkāpšanu.
- 4) Beidzot paceļas jautājums, kam ir tiesības uz atlīdzību par nepamatotu saukšanu pie tiesas?

Likums runā par attaisnotiem tiesājāmiem, un tiesu prakse tulko šo jēdzienu šaurākā nozīmē, saprotot zem viņiem tikai tādas personas, attiecībā uz kurām tiesa pēc būtības iznesusi attaisnojošu spriedumu (Kriev. Senāta spried. 1875. g. Nr. 660, 1868. g. Nr. 774),

Foiņickis (op. cit. 15—16. lp.) prasa, lai 792. un turpmākie panti būtu attiecināmi arī uz atsvabinātiem no tiesas, kuŗu noziedzīgais nodarījums dzēsts ar noilgumu ar izligumu un ar apzēlošanu. Bet tādos gadījumos lietas dalībnieku un amatpersonu atbildība var būt tikai tad, ja viņiem bija zināmi jeb vajadzēja būt zināmiem likumīgiem iemesliem, kuŗi izslēdz konkrētā gadījumā sodamību, jo pretējā gadījumā viņu pusē nebūtu nekādas vainas bet 794. un 795. panti pamatoti tikai uz principa par atbildību par vainu.

Turpmāk Foiņickis attiecina tiesības prasīt atlīdzību arī uz tādām personām, kuŗas sauktas pie kriminālatbildības, bet attiecībā uz kuŗām lieta izbeigta ar tiesas lēmumu bez sprieduma pēc būtības, jo ar to esot nodibināta ka apsūdzība bijusi tik nepamatota, ka viņas atspēkošanai nav pat bijusi vajadzīga tiesas izmeklēšana; būtu nepareizi nostādīt privileģētā stāvoklī tādus apsūdzētājus kuŗi cēlušies nepamatotas apsūdzības, tamdēļ vien, ka viņu apsūdzības nepareizība atklājusies jau pirms tiesas sēdes.

Šī argumentācija neapšaubāmi būtu ļoti svarīga de lege ferenda, bet ne de lege lata, un pats Foiņickis atzīst ka no pēdējā redzes viedokļa pret viņa slēdzieniem izbūvēts ļoti svarīgs iebildums, kuŗš pamatots kriminālprocesa likuma sistēmātiskā tulkošanā: 792. un nākošie panti ievietoti IX nodaļas II nodalījumā, kuŗš runā par „spriedumu taisīšanu“. Šī apstākļa nozīmi Foiņickis mēģina mīkstināt ar to, ka, pēc viņa domām, būtu ļoti riskanti pieturēties pie kriminālprocesa likuma sistēmātiskas tulkošanas, jo šim likumam trūkstot pareiza sistēma, kamdēļ arī 792. un nākošie panti var būt piemērojami neatkarīgi no attaisnojošā sprieduma. Bet lieta grozās ap to, ka šeit pie sistēmātiskas tulkošanas slēdzieniem vēl pievienojas grammatikāliskas tulkošanas slēdzieni: 792—795. panti runā par „attaisnotu tiesājamo“ un Krim. proc. lik. šinī ziņā iztur terminoloģiju, jo nekur nesauc saukto pie izmeklēšanas par „tiesājamo“, bet viscaur lieto terminus „apsūdzētais“ un vispār nesajauc jēdzienus „attaisnot“ un „lietu izbeigt“.

Bez tam, ja mēs piegriežamies Kriminālprocesa likuma motīviem, mēs redzam, ka 792. pants ievietots nevis nejauši savā vietā un ka šīnī ziņā sistematiska tulkošana nebūtu lieka.

Pie kriminālprocesa likuma sastādīšanas pacēlās jautājums par „atlīdzību nepareizi pie kriminālatbildības sauktiem“, kad lieta izbeigta ar lēmumu (skat. oficiālo paskaidrojumu pie krim. proc. lik. projekta 251. lp.).

Komisijas mazākums, kuŗš bija par tādas atlīdzības ieviešanu, domāja to ievietot projektā pēc 490. panta, kuŗš atbilst Kriminālprocesa likuma 792. pantam. Bet komisijas vairākums atrada, ka nav iespējams piešķirt personām, kuŗas sauktas pie izmeklēšanas, tādas pašas tiesības un atlīdzību par zaudējumiem un kaitējumiem, kā personām, kuŗas uz nepareiza slēdziena pamata par viņu vainu tikuŗas padotas kriminālai tiesai.

Lai gan likuma motīvi nevar noderēt par vienīgo atslēgu viņa istā kodola sapraŗšanai, bet savienojot viņus ar grammatikālisko un sistematisko tulkoŗšanu, viņi izveidojas par ļoti vērtīgu argumentu tam slēdzienam, ka mūsu likumi, noteicot atlīdzību personām, kuŗas nepamatoti sauktas pie tiesas un kuŗas tiesa attaisnojusi, nepazīst atlīdzību personām, kur nepareiza saukŗšana pie kriminālatbildības izbeigusies ar lēmumu.

Bez tam vēl civilprocesā ir speciāli noteikumi prasības kārtībai kriminālprocesa likuma 795—796. p. paredzētiem gadījumiem.

Vispār, nestājoties pie daŗu sīkākī un speciālāku noteikumu par dienestpersonu materiālu atbildību vainas gadījumā aplūkoŗšanas, varam rezumēt, ka Latvijas likumdoŗšanā mūsu tematam atbilstoŗsus noteikumus valsts atlīdzībai nevainīgi pie tiesas sauktiem tajos gadījumos, kad valsts rīcība bijusi likumīga, nepazīst. Tādā sakarībā interesanti atzīmēt šīnī jautājumā kādu, tagad jau aizmirstu projektu, kas iesniegts Satversmes Sapulcei 1921. g. 11. februāra sēdē (Latvijas Satversmes Sapulces stenogramas. 1921. g. II burtn. 172. lp.), ar nosaukumu „Likums

par atlīdzību bez vainas cietumā turētām personām“, tad pat nodots juridiskai komisijai un — tā „miris“.

Atlīdzības pamatnosacījumi, kā redzams virsrakstā ir nevainība un ieslodzījums cietumā. Atlīdzības prasības tiesība principā izteikta 1. pantā: „Var par izciesto cietumu prasīt valsts atlīdzību“, kad lieta sasniegusi sprieduma stadiju: vai nu attaisnojot, vai izbeidzot ar lēmumu (1. p.).

Atlīdzību nemaksā:

- 1) ja apsūdzētais ar nodomu izsaucis apcietinājumu, vai
- 2) caur rupju neuzmanību pats pie tā vainīgs.

Atlīdzību maksā par visu apcietinājuma (arī policijas izziņas) laiku, un tā aptver sakarā ar ieslodzījumu radušos materiālos zaudējumus (3. p.).

Atlīdzības jautājumu principā — vai valstij ir vai nav pienākums maksāt — izlemj reizē ar attaisnojošu spriedumu vai lēmumu par lietas izbeigšanu, un tas nav pārsūdzams (4. p.).

Ceļot prasību šī principālā lēmuma labvēlīgā gadījumā, prasības noilgums ir 6 mēneši no dienas, kad piesūtiets tiesas lēmums par tiesību uz atlīdzību. Tā iesniedzama tās apgabaltiesas prokuroram, kuŗas rajonā krimināl-lieta bijusi piekritīga pirmā instancē, un to izlemj Tieslietu ministrija. Pēdējās lēmums ir pārsūdzams 3 mēnešu prekluzīvā termiņā no lēmuma piesūtišanas dienas, ne skatoties uz summas lielumu, vienīgi Apgabaltiesas Civiltieslietu nodaļām (5. p.).

Atlīdzību maksā no valsts līdzekļiem (Tieslietu ministrija) un arī tādā gadījumā, ja lēmums ir par apcietinājuma turētām būtu tiesība to saņemt no svesām personām, kuŗu nelikumīgā rīcība izsaukusi ievietošanu cietumā. Valsts patur regresa tiesības pret pēdējām (6. p.).

pī
lil
m
tī
sī
ta
ku
st
ju
ar
pr
ie
ju
ki
līc
nc
ju
de
tie
no
ba
at
(3
do
ir

Personas, kuŗām pienākas atbildība, ir:

- 1) nevainīgi apcietinātais (1. p.),
- 2) personas, „kuŗas uz likumu pamata varēja no tā prasīt alimentus“ (1. p.), jeb citā redakcijā: personas, „kuŗas apcietinātam pēc likuma bija jāuztur“ (3. p.).

Likums attiecināms arī uz ārvalstniekiem uz savstarpības pamata (9. p.).

Aplūkotais projekts izsauc daudz iebildumus kā no likuma tehnikas, tā principu viedokļa: kā likuma plusus mēs, saskaņā ar mūsu teorētisko nostādni, varam uzskatīt nevainības noteikšanu ar formālo attaisnojoša tiesas sprieduma vai lietu izbeidzoša lēmuma momentu, protams, gadījumos, kad nav otrā pantā paredzēto noteikumu.

Tāpat principiālā labvēlība šādam likumam mūs spiestu šī likuma 1. pantu (personas, „kuŗas tiesa attaisnojusi“) attiecināt uz personām, kuŗas tiesa attaisnojusi arī lietas jaunas caurlūkošanas kārtībā. Pilnīgi nepārprotams ir tas, ka atbildība nepienākas personām, kas iepriekšējā izmeklēšanā nav bijuši saistīti ar apcietinājumu. Bet arī tā likums izvirzās kā viens no labvēlīgākiem pārējo likumdošanu vidū (piem., Francijā piešķir atbildību vienīgi lietas jaunas caurlūkošanas kārtībā attaisnotiem).

Atlīdzības maksa no valsts līdzekļiem arī tajos gadījumos, kad būtu vainojama trešā persona (6. p.), ir moderns princips. Atbalstāms kā atvieglojošs attaisnotam tiešām reāli saņemt atlīdzību.

Attiecībā uz atlīdzību personām, kuŗām ar attaisnoto ir alimentāras attiecības, vajadzētu šo personu tiesības skaidrāki noteikt, jo „personas, kuŗas varēja prasīt atlīdzību“ (1. p.) un personas, „kuŗas bija jāuztur“ (3. p.), — nav viens un tas pats. No valsts kases viedokļa, protams, labvēlīgāks pēdējais stāvoklis, bet tas jau ir šā likuma aptverto personu grupu plašuma jautājums.

Katrā ziņā jānosaka, vai šo personu tiesības ir patstāvīgas, neatkarīgas no attaisnotā paša tiesībām, jeb viņas pāriet uz tām tikai attaisnotā nāves gadījumā mantošanas vai kādā citā speciālā ceļā.

Attiecībā uz zaudējumu aprēķināšanu, neskatoties uz terminu „visi zaudējumi“ (3. p.), ņemot vērā šīs atlīdzības juridisko raksturu, būtu vēlams tuvāk apzīmēt atlīdzības principus. Bez tam kā viens no minusiem no teorētiskā viedokļa, ir atlīdzība tikai par materiālo zaudējumu, tāpat tiesas principiālā lēmuma atlīdzības jautājumā nepārsūdzamība.

Pie tādas likuma uzbūves, kā mūsu aplūkojamais, nav nekāda attaisnojuma pēc atlīdzības principā (4. p.) labvēlīgas izšķiršanas, tās reālo noteikšanu nodot administratīvai iestādei — Tieslietu ministrijai, jo pret tās lēmumu savukārt „tiesība celt ierunu prāvas kārtībā, vēršot to pret Tieslietu ministriju“ Apgabaltiesas civilnodaļā (5. p.). Protams, šeit pacelsies terminoloģisks strīdus, ko nozīmē „ieruna prāvas kārtībā“. Pēc mūsu domām tāds formulējums nenozīmē formālu pārsūdzību, un tā kā „ieruna“ nav iesniedzama bez formālas prasības, tad pēdējo savukārt iespējams virzīt 3 instancēs. Pievēršoties jautājuma nostādījumam likumā, tā mūsu tulkojums izsauc vēl sekojošus sarežģījumus: Likums — pēc 7. panta — attiecas arī uz kara tiesai pakļautām personām, kur Apgabaltiesas prokurora vietā stājas Kara tiesas prokurors, Tieslietu ministrijas vietā — Apsardzības ministrija. Pēdējās lēmumu pārsūdzība noklusēta. Liekas 7. p. ievests jauno — civilo iestāžu atvietošanas princips ar kara iestādēm, kuŗu nu nav vairs iespējams konzekventi izvest tālākai ierunas virzīšanai, kā mēs to apskatījām 3 instancēs. Tad daudz ērtāk un teorētiski konzekventāk iznāktu atstāt izlemšanu uzreiz tai tiesai, kas jautājumu izlemj principā, atstājot šā lēmuma pārsūdzībai parasto tiesas sprieduma vai lēmuma pārsūdzības kārtību.

9. pantā izvirzītais savstarpības princips diez vai būs teorētiski aizstāvams, jo, izejot no kriminālo spaidu li-

dzekļu un soda pretnostādījuma nevainībai un atlīdzībai, konsekventāk būtu — par cik vienādi šie spaidu līdzekļi un sods attiecas uz ārvalstniekiem, par tik arī uz tiem attiecināt atlīdzību nevainības gadījumā.

Likuma projekts atstāj sasteigtības un nepārdomātības iespaidu. Bez tam, ņemot vērā, ka projekts 1922. g. 19. jūlija sēdē (Latvijas Satvermes Sapulces stenogrammas, 1922. g. 18. burtņ.) ar formulu: „Izstrādāt un iesniegt likumdevēja iestādei likumprojektu par tiesu ierēdņu atbildību pret arestētiem bez pietiekošiem iemesliem resp. par atlīdzību no tiesas attaisnotiem“, — nodots juridiskai komisijai un pēc tam nav vairs pacelts, liek domāt, ka tas izbīdīts tikai kā politiskas aģitācijas līdzeklis, tā kā varbūtēja jauna likuma izstrādāšanā tam var piekrist maza nozīme.

Kā redzams likumdošanas apskatā, pēdējā maz sakrīt ar izvirzītiem teorētiskiem principiem. Runājot par varu un principiem, cik vērojams vēsturiskā perspektīvē, varas būtībai tuvākais ir neaprobežotības princips. Pēdējo — daži autori — uzlūko kā galveno cēloni šiem dažādiem atlīdzību aprobežojošiem nosacījumiem: „Nevar tomēr sev noslēpt — saka Stilmans (op. cit. 1079. lp.) — ka mūsu aplūkojamam jautājumam piemītošais galējais gausums ne tikai Vācijā, bet vispār civilizētā likumdošanā, izskaidrojams, bez dažādiem laicīgiem iespaidiem, ar vēstures dziļumos ejošiem cēloņiem. Gadu tūkstošu laikā valsts nostājas kā visuspēcīgs, bezkontroles, neaprobežots visa tā, kas attiecas uz nozieguma novēršanu un vajāšanu, saimnieks, un viņai grūti, saprotams, piesavināties visā pilnībā samērā jauno domu par rodošos šīnī laukā, pie zināmiem nosacījumiem, pienākumiem attiecībā pret individu.“ Tāpēc 18. gadu simteņa prasījumi pilnīgi atļūdzināt ne tikai par nepareizi ciestu sodu, bet arī katru kaitējumu, kas cēlies nepareizi saucot pie tiesas, — ir vēl sasniedzams ideāls. Tomēr teorētiskie jautājuma apskati un sasniegtie panākumi likumdošanās dod cerību, pat garantiju, ka tā atrisinājums kļūs jo dienas jo pilnīgāks.

Tezes

1. Tiesas spriedums ir iespējamība, kas tuvojas patiesībai veselas rindas iespējamību uzkrāšanas ceļā, un tāpēc tiesas spriedums var būt nepareizs.

2. Pastāvošie likumi resp. to vispārējie principi nenosaka valsts atlīdzības pienākumu nevainīgi pie tiesas sauktiem, par cik nav paredzēti speciālie likuma nosacījumi šinī jautājumā.

3. Atlīdzības piešķiršanā pamatnosacījumam jābūt pie tiesas sauktā nevainībai, tomēr šīs nevainības pierādītības pakāpi var prasīt ne lielāku, kā vainas pierādītības pakāpi notiesājoša sprieduma gadījumā.

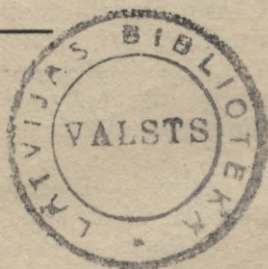
4. Kriminālprocesa atsevišķām stadijām, par cik tās skar atlīdzības piešķiršanu nevainīgi pie tiesas sauktiem nav principiālas starpības.

5. Likumdošanās nav realizēti mūsu interesējošā jautājuma teorētiski uzstādītie principi.

Izmantotā literātūra

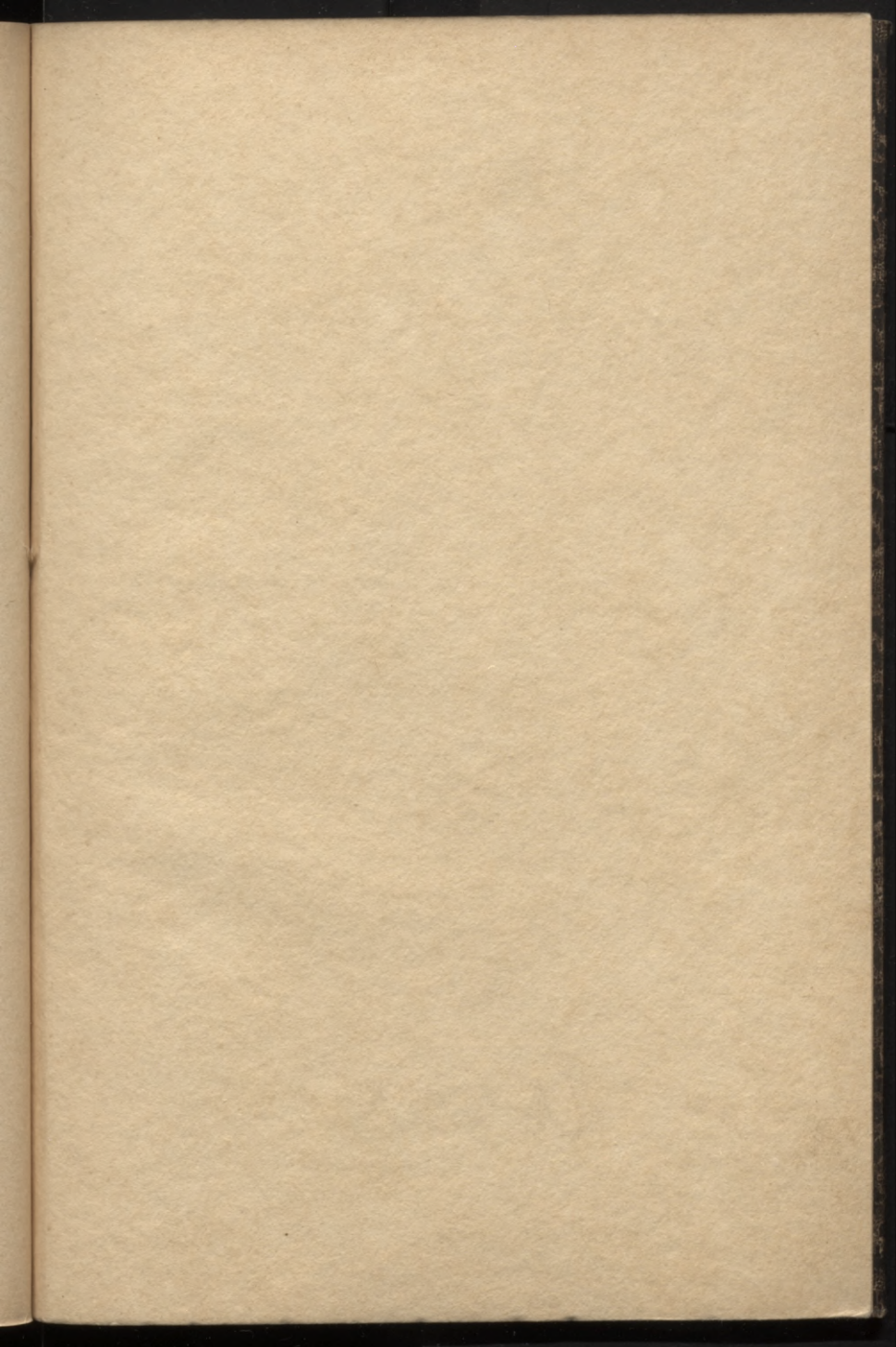
- 1) P. Mincs — Krimināltiesību kurss, I d. Rīgā, 1934. g.
- 2) P. Mincs — Extraordināre Strafjustiz, 1918.
- 3) V. Sinaiskis — Civiltiesības, Rīgā, 1935. g., I d.
- 4) V. Sinaiskis — Osnovi gražd. prava, I d. Rīgā, 1901. g., II d. Rīgā, 1926. g.
- 5) J. Foiņickij — O voznagraždenii nevinno k sudu ugovnomu privļekajemich, S.-Peterburg, 1883. g.
- 6) VI. Slučevskij — Učebnik russkavo ugovnavo processa, S.-Peterburg, 1913. g.
- 7) P. Pozņišev — Eļementarnij učebnik russkavo ugovnavo processa, Moskva, 1913. g.
- 8) K. Anņenkov — Sistema russkavo graždanskavo prava, IV sēj. S.-Peterburg, 1904. g.
- 9) A. Linde — Kriminālvājāšanas uzsākšanas moments pēc Latvijas krimināllikumiem. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1934. g., Nr. 7/8, 9/10, 11/12.
- 10) P. Lejiņš — Liecinieku liecības no psiholoģiskā viedokļa, Tiesl. Min. Vēstn. 1922/23. g.
- 11) N. N. Rozin — O voznagražģenii ļic nevinno pri- vļečennich k ugovnomu sudu, Žurn. Min. Just. 1897. g. Nr. 9.
- 12) V. N. Širjajev — Gosudarstvennoje voznagražģe- nije nevinno privļekajemich k ugovnomu sudu. „Pravo“, S.-Peterburg, 1904. g. Nr. 11, 12, 13.
- 13) A. Levenstein — Suģebnije ošibki i voznagražģe- nije nevinno osužģenich, Žurn. Min. Just. 1896. g. Nr. 5.

- 14) G. Štilman — Germanskij projekt o voznagražģeniji ņevinno podverģnutich predvariķģnomu zakļučģniju, „Pravo“, 1904. g. Nr. 18.
- 15) J. Feldštein — Voznagražģenije ņevinno k sudu privļģčģnnich v projekte novoi redakģii ustava uģolovņavo sudopr. Źurn. Min. Just. 1902. g. Nr. 10.
- 16) A. F. Koni — Nravstvenņije naģala v uģolovņom processe, Źurn. Min. Just., 1902. g. Nr. 1.
- 17) Sodu likuma neoficiģlais izdevums, Rģģ, 1924. g.
- 18) Kriminģlģproģesa likumi. Neoficiģlais izdevums. Sastģd. Fr. Kamradziņģģ, Rģģ, 1934. g.
- 19) Krievijas Senģta spriedumi 1868. g., 1875. g., 1885. g.
- 20) Ustav uģolovņavo sudoproizvodstva, sistematiģģskij komentarij pod obģģei redakģije prof. M. N. Ģerneģta, Vip. I, Moskva. 1915. g.
- 21) Latvijas Satversmes Sapulģes stenogrammas 1921. g., 2. burtn. 1922. g., 18. burtn.

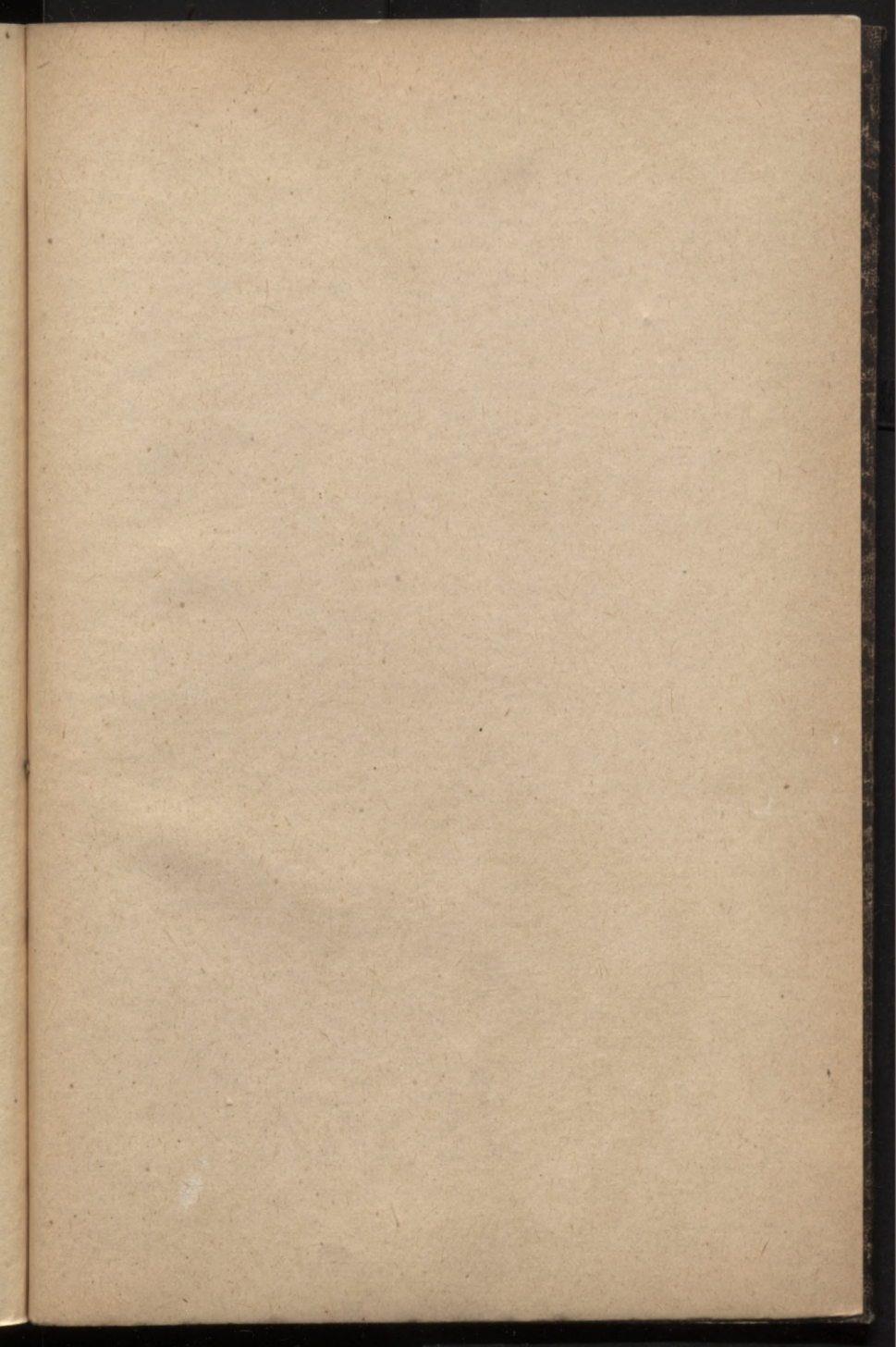
e-
a-
u
va
g.
m
g.
s.
f.,
e-
N.
as

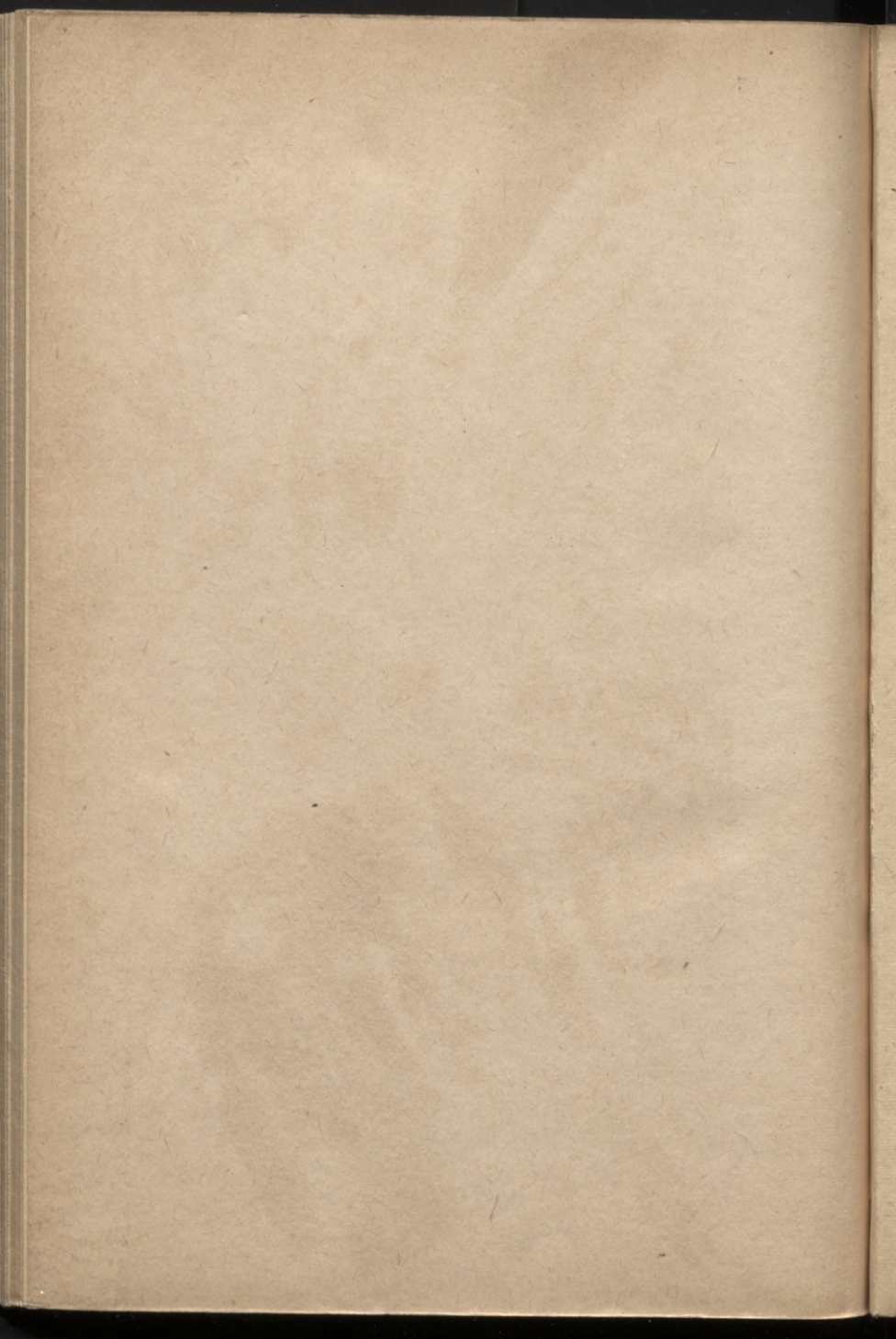
£s 225-

-7.MAI.1938

LS 225

- 20

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057926

